

УДК 32:929 Динић Т.".../1941"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2024.1.ris.63-89>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 9. 6. 2023.

Прихваћен/Accepted: 26. 3. 2024.

Раде РИСТАНОВИЋ

Институт за савремену историју, Београд
raderistanovic@hotmail.com

Милош ЖИКИЋ

Институт за савремену историју, Београд
zikic90@gmail.com

Ратник, обавештајцац, политичар: прилози за биографију пуковника Танасија Динића до 1941. године

Апстракт: Лик и дело пуковника Танасија Динића везују се углавном за период Другог светског рата када је био један од министара у влади Милана Недића и истакнути колаборациониста. Овај рад настоји да историографски реконструише његово деловање до избијања Другог светског рата на територији Краљевине Југославије. Аутори су фокусирани на три различита периода његовог живота. Први део рада представља анализу његовог ратног пута, од уписа у Нижу школу Војне академије, до првих година по стварању Краљевине СХС. Други сегмент тиче се улоге Динића у постављању, развоју и деловању обавештајне мреже према Бугарској и Албанији. Трећи део обухвата период његове политичке каријере, као посланика у народној скупштини и члана Југословенске радикалне заједнице. Рад је написан на основу архивских извора и релевантне литературе.

Кључне речи: Танасије Динић, Краљевина Југославија, Бугарска, Албанија, обавештајна служба, ЈРЗ, Краљ Александар Карађорђевић, Милан Стојадиновић

Ратник

Свој животни пут Танасије Динић започео је 1. априла 1890. у Нишу у дому, како сам истиче, „сиромашних, али часних родитеља.“ По завршетку шест разреда гимназије, ступио је 1. септембра 1908. у Нижу

школу Војне академије у Београду као питомац 41. класе. Из ње излази 1. септембра 1912. са чином пешадијског потпоручника, као седми у рангу од 29 питомаца. Први распоред добио је у родном граду, где је 7. септембра 1912. одређен за водника 16. пешадијског пука „Цар Никола II“. Избијање Првог балканског рата 8. октобра исте године пружило је Динићу прилику да знање стечено на Академији примени у пракси. Ратним распоредом одређен је за водника 2. чете 1. батаљона 16. пешадијског пука Моравске дивизије I позива.¹ Током Првог балканског рата, ова јединица учествовала је у боју на Којнарској реци, пробијању последње линије турске одбране код Куманова и била међу првима која је ушла у овај град. Поред Куманова, овај пук учествовао је и у ослобађању Скопља и Битоља.²

У Другом балканском рату, Динић је са својом јединицом учествовао у борбама на Брегалници, на Овчем пољу и Грленским висовима, на самој граници са Бугарском.³ По завршетку овог сукоба и извршеној демобилизацији, кадровска језгра јединица из „стarih крајева“ су дислоцирана у новоослобођене области. Тако се 16. пешадијски пук нашао у саставу Битољске дивизијске области са штабом у Битољу и четима у Битољу, Прилепу, Струги, Коњарима, Ресну и Крушеву.⁴ Динић је са својим 16. пуком учествовао и у гушењу албанске побуне која се одиграла током јесени 1913. године. Пред завршетак ових борби, Динић је крајем октобра исте године унапређен у чин пешадијског поручника, да би средином следећег месеца био и рањен. Међутим, не располажемо подацима о околностима које су довеле до тога, будући да је до укидања „војишне просторије“ дошло 5. новембра 1913. године.⁵

1 Историјски архив Београда (ИАБ), фонд Безбедносно информативна агенција (БИА), ф. 3, п. 1–2; Војни архив (ВА), Досијеа персоналних података официра, подофицира и војних чиновника Краљевине Југославије (ДПП), кутија 303, досије 593; *Службени војни лист*, бр. 19, 15. 9. 1912, 405 (даље: *СВЛ*); *Споменица седамдесетпетогодишњице Војне академије 1850–1925*, (Београд: Министарство војске и морнарице, 1925), 311–312.

2 Група аутора, *Знамените битке и бојеви српске и црногорске војске. Од Царева лаза до Добропољске битке, I–VII*, (Нови Сад, Београд: Православна реч, Војноиздавачки завод, 1998), III/307–361.

3 Александар Динчић, „Краћи историјат учешћа 16. пешадијског пука „Цар Никола II“ у Првом светском рату (1914–1918)“, *Војноисторијски гласник. Посебно издање Први светски рат-100 година касније 2019*, 144.

4 Mirko Gutić, „Oružani sukobi na srpsko-albanskoj granici u jesen 1913. godine“, *Војноисторијски гласник 1/1985*, 232.

5 *Isto*, 225–276; ВА, ДПП, к. 303, досије 593.

По избијању Првог светског рата, Динић је по ратном распореду одређен за командира чете у 1. батаљону 16. пешадијског пука I позива. Овај пук учествовао је у Церској бици. Током борби на Церу, Иверку и даљег напредовања ка Дрини, имао је укупно 466 људи избачених из строја. Један од рањених био је и Динић. У борбама 26. августа рањен је у ногу на три места услед чега је био „неспособан за веће маршеве пешке“. Упркос овој чињеници, остао је на положају командира чете у 16. пешадијском пуку и по повлачењу преко Албаније, све до његовог расформирања у новембру 1916. Током те године кратко време је био и на дужности ађутанта команданта пука. У међувремену, јуна 1915, унапређен је у чин капетана II класе.⁶

По извршеној реорганизацији Српске војске, Динић је новембра 1916. одређен за ађутанта Војно-железничке инспекције.⁷ У питању је био нарочити орган Врховне команде за железничку службу који је, узимајући у обзир чињеницу да се војска налазила ван државне територије, имао задатак да сарађује са савезницима по питањима градње, одржавања и експлоатације железничке мреже на Солунском фронту, али и да самостално врши експлоатацију пруга у позадини српских трупа.⁸

На том положају остао је до демобилизације војске 1920, при чему је, према сопственим речима, његов главни задатак по повратку у земљу био сузбијање комунистичких штрајкова на железници. У униформи Војске Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) Динић је ушао са чином капетана прве класе и следећим одликовањима: Сребрном медаљом за храброст (1912), Златном медаљом за храброст (1913), Орденом Карађорђевог звезде са мачевима IV реда (1914), Орденом Белог орла са мачевима V реда (1915) и Златном медаљом за ревносну службу (1917).⁹ Ратна епопеја Танасија Динића оставила је на њега физичке последице, а можемо и да претпоставимо да је у одређеној мери ово горко искуство утицало на неке његове одлуке у даљој каријери. Узмимо само у обзир чињеницу да је од целокупне 41. класе, која је бројала 29 официра, заједно са њим преживело 11 његових колега.¹⁰

6 ВА, ДПП, к. 303, досије 593; Динчић, „Краћи историјат учешћа 16. пешадијског пука „Цар Никола II“ у Првом светском рату (1914–1918)“, 145–173.

7 ВА, ДПП, к. 303, досије 593.

8 Светислав Т. Милосављевић, „Организација ратне војно-железничке службе“, *Ратник* 7/1923, 11–12.

9 ВА, ДПП, к. 303, досије 593; ИАБ, БИА, ф. 3, п. 1–2.

10 *Споменица*, 311–312.

Завршетак Првог светског рата је новостворену југословенску краљевину суочио са бројним искушењима, како на спољном, тако и на унутрашњем плану.¹¹ Стога је демобилизација њеног првог позива извршена тек од 5. априла до 5. маја 1920. године. Последњег дана демобилизације, 5. маја 1920, престала је да делује Врховна команда, чију је функцију преузео Главни генералштаб.¹² Преласком војске у мирнодопско стање, Динић је остао на служби у Железничком одсеку Саобраћајног одељења Главног генералштаба, али само накратко.¹³ Убрзо је постављен за ађутанта I пешадијске подофицирске школе „Престолонаследника Александра“, положај који није ни стигао да прими, јер је убрзо, у јулу исте године, одређен за командира 3. чете 2. батаљона исте школе. У међувремену, уследило је у унапређење у чин мајора јуна 1920.¹⁴

Током читавог међуратног периода Краљевина СХС/Југославија се налазила у комплексном спољнополитичком положају и окружена суседима који су имали аспирација према њеној територији. Један од официра коме је било поверено чување спорних граница био је Динић. Овај, у то време по чину мајор, постављен је фебруара 1921. за команданта 1. батаљона 33. пешадијског пука у Бања Луци.¹⁵ Према Динићевим наводима, његов батаљон је после два-три месеца пребачен у југословенско-албанску спорну зону на сектору Ђаковачке Малесије. Овде је остао до краја 1921. када је Конференција амбасадора признала границе са Албанијом.¹⁶

Наиме, крајем новембра 1921, јединице Југословенске војске су напустиле демаркациону зону.¹⁷ Динић је 12. маја 1922. разрешен дужности команданта батаљона, да би шест дана касније био одређен за службу у Штабу 33. пешадијског пука.¹⁸ Према подацима из његовог персоналног

11 Опширније у: Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921*, (Beograd: Narodna knjiga, 1988), 139–207; Дмитар Тасић, *Рат после рата. Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонији 1918–1920*, (Београд: Службени гласник, 2012).

12 Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921*, 68, 89.

13 ВА, ДПП, к. 303, досије 593; *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ. Саслушања Милана Недића, Драгомира Јовановића, Танасија Динића и Косте Мушицког пред органима ОЗНЕ*, приредили Срђан Цветковић, Раде Ристановић, Небојша Стамболија, (Београд: Институт за савремену историју, Друштво историчара Србије, 2018), 375; Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921*, 90.

14 ВА, ДПП, к. 303, досије 593; *СВЛ*, бр. 30, 15. 7. 1920, 1309.

15 ВА, ДПП, к. 303, досије 593; *СВЛ*, бр. 8, 5. 3. 1921, 439.

16 *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ*, 375.

17 Саша Мишић, *Албанија – пријатељ и противник. Југословенска политика према Албанији 1924–1927*, (Београд: Службени гласник, 2009), 21.

18 *СВЛ*, бр. 20, 19. 5. 1922, 876; *СВЛ*, бр. 21, 23. 5. 1922, 924.

картона, он се на овом положају налазио до почетка августа 1922, када је „одређен на службу“ у Штаб Косовске дивизијске области.¹⁹ Са друге стране, судећи по указу објављеном у *Службеном војном листу*, он је пре постављања на дужност у Приштину био „назначен на службу“ у Штаб 33. пешадијског пука, што наводи на чињеницу да дужност у Бања Луци није ни примио.²⁰ У прилог овоме сведоче и Динићеви наводи пред органима ОЗНЕ према којима је, после повлачења југословенско-албанске границе, „због показаних способности на пољу војне политичке службе“ постављен за помоћника начелника Штаба Косовске дивизијске области.²¹

Обавештајац

Како бисмо разумели контекст у коме се одвијала целокупна Динићева обавештајна делатност, неопходно је указати на неколико кључних елемената који су утицали на обликовање и деловање обавештајног система Краљевине СХС/Југославије. На обликовање обавештајне службе, њене правце и методе деловања у највећој мери утичу спољни и унутрашњи безбедносни изазови, као и генерална политика једне земље. Током двадесетих и прве половине тридесетих година 20. века, највећа претња по југословенску државу долазила је од стране Италије која је била незадовољна неиспуњавањем Лондонског уговора из 1915. године. Такође, Мађарска и Бугарска имале су аспирације према појединим територијама Краљевине СХС, сматрајући да им „органиски“ припадају. На унутрашњем плану, кључну претњу представљао је ВМРО која је имала дубоке корене деловања на простору Македоније и која је свестрано помагана у одређеним периодима од стране Бугарске и Италије. Крајем двадесетих година, на југословенском хоризонту појавила се нова претња – усташка организација. Хрватски радикално десничарска организација усмерена на рушење Краљевине и образовање независне Хрватске пактирала је са ВМРО и нашла покровитеље у више страних земаља. Наведене организације користиле су терористичке методе и подривале поредак и безбедност земље.²²

19 ВА, ДПП, к. 303, досије 593.

20 СВЛ, бр. 33, 11. 8. 1922, 1528.

21 *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ*, 375.

22 Коста Ст. Павловић, *Дневник 1930–1932*, приредили Срђан Мићић и Наташа Милићевић, (Београд: Историјски архив Београда, Институт за новију историју Србије, 2020), 42–46.

Војна обавештајна служба била је водећа организација југословенске државе која је највећи део свога рада посвећивала борби против наведених фактора.²³ Поред ње, на овим задацима били су упослени делови Министарства спољних послова и Министарства унутрашњих послова. Све до 1934. веома мало је урађено да се обавештајна делатност синхронизује, због чега је на терену долазило до преплитања ингеренција, међусобних размирица и супротстављеног деловања.²⁴ Неопходно је указати и на постојање одређених неформалних кругова унутар војних и политичких номенклатура, које су поседовале снагу да спроводе сопствене обавештајне обрасце и постављају и протежирају своје људе од поверења. Најутицајнија је била тајна официрска организација „Бела Рука“ на чијем челу се налазио генерал Петар Живковић. Према свему судећи, један од чланова „Беле Руке“ био је и Танасије Динић.²⁵

Постављање официра на службу у трупни или виши штаб (дивизијски, армијски) без назнаке конкретне дужности, углавном је значило да је тај официр требало да се бави обавештајним радом. То је управо био случај са мајором Танасијем Динићем који је половином децембра 1922. постављен за обавештајног официра према Бугарској, службујући у Пироту (у Штабу 3. пешадијског пука) и Цариброду, као командант 1. батаљона 3. пешадијског пука.²⁶ Његово упућивање на ову дужност поклапало се са реорганизацијом југословенске обавештајне службе, која је готово у потпуности издвојена из надлежности Министарства војске и морнарице (МВиМ) и подређена Главном генералштабу, односно, његовом Обавештајном одељењу.²⁷

Као што смо истакли, један од највећих потенцијалних безбедносних ризика претио је југословенској држави и са територије послератне Бугарске. Београд је, поред војних структура (укључујући и војног изасланика у Софији), за прикупљање обавештајних података користио

23 Више о војној обавештајној служби у: Далибор Денда, „Војна обавештајна служба у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941“, *Војноисторијски гласник* 2/2010, 22–42.

24 Срђан Мићић, „Балкански и подунавски концепт југословенске спољне политике (1925–1938)“, (Универзитет у Београду: Филозофски факултет у Београду, 2017), 869.

25 Нисмо успели да пронађемо податке о његовом приступању „позицији“ и улози у овој тајној организацији. Мишић, *Албанија – пријатељ и противник*, 116.

26 Исто; ВА, ДПП, к. 303, досије 593; Иван Ристић, „Рад војне обавештајне службе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према Бугарској (с посебним освртом на обавештајну делатност Танасија Динића)“, *Архив, часопис Архива Југославије* 1–2/2019, 138.

27 Далибор Денда, „Војна обавештајна служба у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941“, *Војноисторијски гласник* 2/2010, 24–25.

и органе других министарстава: унутрашњих и иностраних послова, саобраћаја и финансија.²⁸ Односи између две јужнословенске краљевине су се закомпликовали после државног удара у Бугарској 9. јуна 1923. године. Ударом је свргнута влада Александра Стамболијског, која је тежила регулисању међусобних односа са Београдом, док је сâм Стамболијски свирепо убијен. Нову владу је образовао Александар Цанков, после чега је уследио крвави сукоб између приврженика режима, са једне, и присталица земљорадника, са друге стране. Београд је реаговао на дешавања у Бугарској и припадницима Бугарског земљорадничког народног савеза (БЗНС) пружио уточиште, али и материјалну и логистичку подршку у њиховим настојањима за организовање државног удара у Бугарској.²⁹

У периоду од извођења државног удара 1923. до 1925. године, кључну улогу у организовању и вршењу обавештајне службе према Бугарској имао је Динић. Непуних месец дана након извођења удара, Динић се нашао у Софији како би са тамошњим југословенским послаником Миланом Ракићем разрадио план обавештајног деловања у новонасталим околностима.³⁰ Такође, од људи из редова локалног становништва и пристиглих емиграната успео је да исплете мрежу повереника, које је пребацивао у Бугарску како би на терену прикупљали информације. Истовремено, преко избеглих чланова БЗНС Христа Обова, Станча Донева, Цветка

28 Опширније: Ристић, „Рад војне обавештајне службе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према Бугарској“, 132–137. Погледати и: Кирил Тодоров, *Разузнавањата на Кралска Југославија срещу Бџлгария и ВМРО (1920–1941 г.)*, (Благовград: РИК „Ирин-Пирин“ 2021).

29 Више у: Živko Avramovski, „O stavu jugoslovenske vlade prema devetojунском преврату u Бугарској 1923. године“, *Istorija XX века. Zbornik radova* 9/1968, 133–186; Desanka Todorović, „Jugoslovensko-bugarski odnosi u drugoj polovini 1923 (Kriza u septembru)“, *Jugoslovensko-bugarski odnosi u XX veku. Zbornik radova I*, ur. Živko Avramovski, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 1980), 179–197; Ivan Ristić, „Bugarska politička emigracija u Kraljevini SHS“, *Istorija 20. века* 2/2012, 41–61; Срђан Мићић, „Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и планирање државног удара у Бугарској 1923–1925. године“, *Војноисторијски гласник* 1/2014, 203–232; Тома Миленковић, *Политичка емиграција из Бугарске у Југославији 1923–1944*, (Београд: Институт за савремену историју, 2018).

30 *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ*, 378–379; Мићић, „Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и планирање државног удара у Бугарској“, 208, напомена 24. Према Радмили Радић, Динић се у овом периоду обрео и у Лондону, где је радио „једну крупнију ствар за нашу државу“, због чега је тамошњем посланику Михаилу Гавриловићу сугерисано да му се нађе при руци како би лакше могао да буде у контакту са министром војним. Радмила Радић, *Војислав Јањић (1890–1944). Свештеник и политичар. Поглед кроз аналитички прозор*, (Београд: Институт за историју Србије 2018), 188.

Станијева и других, Динић је успевао да прикупи оперативне податке о политичким дешавањима у Бугарској.³¹ Бугарској страни није промакао овакав Динићев рад. Његов обавештајни пункт у Цариброду називан је „главним штабом емигрантских конспирација“, а сумњало се да је овај југословенски обавештајац био главни организатор напада неколико чета емиграната на бугарско погранично село Годеч.³²

Кроз деловање Динића у овом периоду јасно уочавамо да он није био уобичајени обавештајац који прикупља податке и у форми извештаја их шаље Главном генералштабу, већ да је на основу анализе и процене ситуације у Бугарској предлагао конкретне потезе. Предлог Динића из 1924, да се уз помоћ бугарских емиграната инсценира упад на територију Краљевине СХС и на тај начин добије добар изговор за војну интервенцију у Бугарској, добар је пример његових метода рада. Са његове стране нису долазили само предлози - Динић је био професионалац који се није устручавао да критикује одлуке са виших инстанци, о чему сведочи пример када је покушај Министарског савета да расели бугарске избеглице из пограничних логора у унутрашњост земље окарактерисао „несмотреним“.³³ Оваква лежерност у поступању дошла је делом и као последица различитих, често супротстављених ставова и неусклађеног деловања војних и цивилних југословенских власти према бугарским избеглицама.³⁴

Током свог обавештајног рада у Бугарској, Динић је изашао из оквира својих ингеренција и укључио се у унутаремигрантске сукобе. Ово је, како указује историчар Иван Ристић, био један од потенцијалних фактора који су утицали на његово професионално расуђивање и пружање отворене подршке онима за које је сматрао да су били противници комуниста.³⁵

Интензитет и обим Динићевог обавештајног рада према Бугарској били су највидљивији кроз извештаје које је достављао вишим инстанцама. На дневном, полумесечном, месечном, тромесечном и шесто-

31 *Колaborационисти пред судом ОЗНЕ*, 376–378; Ристић, „Рад војне обавештајне службе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према Бугарској“, 139–140.

32 Ристић, „Рад војне обавештајне службе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према Бугарској“, 140.

33 Мићић, „Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и планирање државног удара у Бугарској“, 210–212.

34 Мићић, „Балкански и подунавски концепт југословенске спољне политике“, 917–919.

35 Ристић, „Рад војне обавештајне службе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према Бугарској“, 142.

месечном нивоу, Београд је извештаван о војнополитичкој ситуацији у овој земљи. Извештаји су били обимни и у просеку су имали око 15 странаца. Тематски структурирани извештаји описивали су политичку ситуацију, бугарску војску и пратили рад ВМРО-а. Вршењу контраобавештајне службе Динић је придавао једнаку пажњу. Овај обавештајца најзаслужнији је за откривање размера коришћења испоставе Бугарске државне железнице у Цариброду у обавештајне сврхе. Стога је мере београдског режима за сузбијање овакве непријатељске делатности Бугарске формулисао управо Динић.³⁶

Разумљиво, режим у Бугарској је перципирао Динићево деловање крајње негативно. Дневне новине су га оптуживале да је организовао побуну комуниста и да сарађује са Георгијем Димитровим. Једна од најтежих оптужби тичала се организације комунистичког устанка септембра 1923. и атентата на краља Бориса у априлу 1925. године. Истраживачи који су се најдетаљније бавили овом темом указују да је, на основу расположивих извора, тешко утврдити умешаност Динића, али и да ову тврдњу не би требало ни одбацити, с обзиром да је један од атентатора, Нешо Тумангелов, побегао у Краљевину СХС, да је Динић учествовао у наоружавању побуњених земљорадника, те да му овако драстична решења нису била страна.³⁷ Непријатељства која је Динић у овом периоду стекао показале се као веома опасна у ситуацији када Немачка, савезник Бугарске, буде напала и покорила Краљевину Југославију 1941. године.³⁸

Током свог рада у овом периоду уочавамо једну карактерну особину која ће бити својствена за Динића све до окончања његове професионалне каријере. Показивао је тенденцију да има одрешене руке и самостално одлучује, што се манифестовало већ августа 1924. На Динићеву иницијативу, ухапшена је група сумњивих бугарских емиграната. Већ након два, до три сата од хапшења, интервенисало је Министарство унутрашњих дела и наредило да се ухапшеници пуне на слободу. Динић је енергично протествовао против овакве одлуке, истичући да он мора бити

36 Исто, 143–144.

37 Исто, 145–147.

38 Након именованја Танасија Динића за министра унутрашњих послова владе Милана Недића крајем 1942, бугарски краљ Борис је тражио његово смењивање и хапшење. Овакав захтев узет је озбиљно у разматрање, али је Динића директно спасио Хајнрих Химлер који је наредио да се обустави целокупна иницијатива. Више о овој епизоди, али и целокупном раду Динића током Другог светског рата у: Раде Ристановић, „Немачки човек: Улога пуковника Танасија Динића током Другог светског рата“, *Istorija* 20. века 2/2022, 361–382.

обавештен о сваком кретању емиграната, те је љутито исказао чуђење што Министарство има веће поверење у емигранте него у њега.³⁹ Овакво понашање својствено је људима који обављају оперативни, обавештајни и контраобавештајни рад, а често су мишљења да више инстанце не познају, нити разумеју ситуацију на терену. Друга ствар је била да је, услед удаљености хијерархијски виших и нижих инстанци, долазило до неминовног слабљења дисциплине и мимоилажења прецизно дефинисаног, војног ланца команде.

Атентат на бугарског краља Бориса и комплексан унутрашњи и спољни положај у коме се Краљевина СХС нашла 1925, приморали су власт у Београду да стопира планове за извођење државног удара у Бугарској.⁴⁰ Тешко нам је да поверујемо у Динићево образложење да је обавештајни рад према овој земљи напустио на сопствену иницијативу, јер је након трогодишњег рада био „страховито и психички и физички заморен и исцрпљен“, с обзиром да је и на новој дужности наставио да ради по обавештајној линији ВМРО.⁴¹ Једно се са сигурношћу може тврдити: до овог померања није дошло услед незадовољства Динићевих старешина његовим радом, с обзиром да је баш у овом периоду унапређен у чин потпуковника.⁴²

Следећа станица у Динићевој каријери био је положај војног изасланика у Тирани. Краљевина СХС је у овом периоду покушавала да капитализује помоћ коју је упутила Ахмеду Зогуу у припреми и извођењу преврата у овој земљи децембра 1924. године.⁴³ Динић је стигао у Албанију у првим месецима 1926. као искусан обавештајац који добро познаје прилике у тој земљи. Колико је овај, у то време потпуковник, добро познавао политичку ситуацију у Албанији говори његова процена у једном од првих извештаја који је послао у Београд, да се на Зогуа „не може рачунати“ јер је низ фактора указивао на његово приближавање Италији.⁴⁴ Ово није била непознаница југословенским војним властима које су током 1925.

39 Миленковић, *Политичка емиграција из Бугарске у Југославији*, 218–219.

40 Мишић, „Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и планирање државног удара у Бугарској“, 226–228.

41 *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ*, 382.

42 ВА, ДПП, к. 303, досије 593.

43 Више о односима Албаније и Краљевине СХС у овом периоду у: Мишић, *Албанија – пријатељ и противник*.

44 *Исто*, 116–117; Mile Vjelajac, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994), 62.

имале сазнања о албанско-италијанском приближавању.⁴⁵ Ни у Албанији Динић није одступао од праксе да својим претпостављеним старешинама упућује разне предлоге. Као тренутно решење ситуације, Динић је заговарао рушење Зогуовог режима преко четничке акције пројугословенских Албанаца и пропаганде, а у дугорочном смислу – поделу ове земље.⁴⁶

Још један од разлога за упућивање Динића у ову земљу била је чињеница да је у Албанији ВМРО имао своје базе. Тако је на „неутралном терену“ Динић наставио да надзире своје старе „познанике“, при чему му је пошло за руком да се инфилтрира у бугарско дипломатско представништво. Његов главни сарадник био је Лазар Поповски, секретар бугарског посланства у Тирани, који је истовремено вршио и дужност војног изасланика.⁴⁷ Био је задужен за организовање и пребацивање комита из Албаније на југословенску територију. Са друге стране, Поповски је био члан ВМРО (обединена), федералистичког крила које се залагало за сарадњу са комунистима.⁴⁸ Узимајући у обзир њен сукоб са аутономистима ВМРО, није тешко разумети да је у спречавању упада аутономистичких чета из Албаније пронађен заједнички интерес са Београдом. На основу информација добијених од Поповског, ухваћен је атентатор на истакнутог националног радника из Битоља Спасоја Хаџи-Поповића, при чему је неутралисана комитска чета Петра Трајкова која је деловала у битољској области. Преко овог повереника Динић је могао да „надгледа“ рад италијанског посланика у Тирани, али и самог Ахмеда Зогуа, будући да је Поповски са њима одржавао блиске контакте.⁴⁹ Изван Тиране, Динић се ослонио на већ постојеће сараднике југословенске обавештајне службе,

45 Више о овој теми у: Živko Avramovski, „Albanija između Jugoslavije i Italije 1918–1924. godine“, *Vojnoistorijski glasnik* 3/1984, 153–183.

46 Мишић, *Албанија – пријатељ и противник*, 119.

47 Поповски је још 1923, као члан македонског револуционарног центра у Цариграду, успоставио контакт са тамошњим југословенским конзулом Николом Јовановићем (опширније у: мр Иван Т. Ристић, „Бугарска у политици Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1918–1929)“, (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2017), 598, напомена 2357). Посредством Јовановића успостављен је контакт и између Динића и Поповског. Ристић, „Рад војне обавештајне службе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према Бугарској (с посебним освртом на обавештајну делатност Танасија Динића)“, 148.

48 Срђан Мишић, „Протогеровисти ВМРО у југословенској служби 1930–1935. године“, *Војноисторијски гласник* 2/2018, 87–88.

49 Ристић, „Рад војне обавештајне службе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према Бугарској (с посебним освртом на обавештајну делатност Танасија Динића)“, 148–149.

попут владике Висариона за област Елбасана и Аџифа Љеша, који је имао велики утицај на албанска племена према Дебру и Мати.⁵⁰

Током боравка и рада у Тирани, Динић је дошао у сукоб са југословенским послаником Бранком Лазаревићем. Овај сукоб био је само део ширих неслагања која су Министарство спољних послова и Ђенералштаб југословенске војске имали у погледу обликовања политике према Албанији, а која су повремено избијала на површину и пре Динићевог доласка. Посланик Лазаревић и Динић нису се слагали око суштинске улоге Ахмеда Зогуа. Југословенски посланик истицао је да је као резултат ове сарадње реализован низ повољних процеса за Краљевину СХС, од ликвидације антијугословенских елемената, до блиске економске сарадње. Овакве тврдње Динић је одбацивао и истицао да је за велики део уступака био заслужан Цена бег, да други део није имао великог значаја и да је Италија преко Зогуа направила мост који јој омогућава да утиче на ситуацију на Балкану и меша се у југословенске интересе.⁵¹

Према Динићевом сведочењу, овај југословенски дипломата ишао је тако далеко да је настојао да спречи сваког појединца који је указивао да се Албанија приближава Италији.⁵² И овом приликом Динић је показао део свог карактера. Поред сопственог утицаја, Лазаревић је могао да се ослони и на министра иностраних послова Момчила Нинчића, коме је био пашеног. Донео је одлуку, вероватно уз консултовање са својим претпостављеним, да изврши притисак преко јавности. Под псеудонимом Балканац послао је дневном листу *Политика* у априлу 1926. три текста о везивању Албаније за Италију са поднасловом „Метаморфоза Ахмед бега“. Несумњиво да је уредништво овог листа било свесно ко је аутор тих текстова, с обзиром да су објављени на ударној, насловној страни. У њима је аутор у саркастичном духу изнео различите чињенице које потврђују хипотезу да Албанија долази под италијанско окриље и да се од ове земље прави „војничка база“ против Краљевине СХС.⁵³

50 Више о улози Аџифа Леша у: Владан Јовановић, *Вардарска бановина 1929–1941*, (Београд, Институт за новију историју Србије, 2011), 227.

51 Мишић, *Албанија – пријатељ и противник*, 117.

52 Динић у свом саслушању пред иследницима ОЗНЕ наводи да су многи албански сарадници који су осуђивали политику Ахмеда Зогуа били денунцирани и да су потом ухапшени или убијени. Нисмо успели да проверимо ове наводе. *Исто*, 386.

53 *Исто*; Балканац, „Италија у Албанији“, *Политика*, 12. 4. 1926, 1; Балканац, „Италија у Албанији“, *Политика*, 19. 4. 1926, 1; Балканац, „Италија у Албанији“, *Политика*, 20. 4. 1926, 1.

Овакав потез прокопао је додатно јаз између Динића и Лазаревића. Сукоб је у тој мери ескалирао да су обојица били позвани у Београд на реферисање. Као победник из „двобоја” изашао је Динић, с обзиром да је Лазаревић премештен у лето 1926. године.⁵⁴ На његово место дошао је Богољуб Јевтић. Познанство Динића са овим југословенским дипломатом и политичарем представљаће прекретницу у његовој каријери. По свему судећи, Јевтић је препоручио Динића краљу Александру Карађорђевићу који од овог периода, повремено на личној бази, користи његово знање и искуство у обавештајном раду. О томе сведочи и податак да је током овог периода Динић у више наврата на Двору реферисао о ситуацији у Албанији.⁵⁵ Потписивање Другог тиранског пакта у новембру 1927. између Италије и Албаније, донело је дефинитивни крах југословенске политике у овој земљи,⁵⁶ а убрзо је уследио и Динићев премештај на нову дужност.⁵⁷

Након убиства генерала Михаила Ковачевића у Штипу од стране ВМРО октобра 1927, потпуковнику Динићу су се обратили Лазар Поповски и Христо Цветков, такође члан ВМРО (обединена),⁵⁸ нудећи своје услуге „за контра акцију“. Ову понуду Динић је преко Богољуба Јевтића доставио краљу Александру и затим, очигледно добивши одобрење и инструкције, отишао на састанке у Беч, Цирих и Париз. Приликом састанка са Христом Цветковим, Георгијем Занковим и др Филипом Атанасовим у Бечу, донета је одлука о образовању акционог центра за борбу против аутономиста ВМРО.⁵⁹

54 Више о сукобу Танасија Динића и Бранка Лазаревића у: Živko Avramovski, „Акција jugoslovenske vlade protiv Zogovog režima u Albaniji preko Cena bega Kryeziu (1926–1927)“, *Albanološka istraživanja* 2/1965, 225–242; Мишић, *Албанија – пријатељ и противник*, 117–121.

55 Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић. У европској политици*, (Београд: Завод за уџбенике, 2010), 50.

56 Мишић, *Албанија – пријатељ и противник*, 243–244.

57 ВА, ДПП, к. 303, досије 593.

58 Динића је са Цветковим, као и Георги Занковим, још једним чланом ове организације, упознао Поповски. Ристић, „Рад војне обавештајне службе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према Бугарској“, 148–149.

59 Државни архив Србије (ДАС), Лични фонд Танасија Динића (ЛФТД), ТД–288. Са друге стране, Динић је приликом свог саслушања 1946. изјавио да је иницијативом краља Александра добио задатак да „предузме нешто како би се стало на пут тој разорној акцији у Македонији“, што је резултирало формирањем акционог центра. Према Динићу, он се у Бечу састао са Поповским, Занковим, Атанасовим, али и Славетом Ивановим и Христом Георгијевим. *Колaborационисти пред судом ОЗНЕ*, 388–389.

По повратку,⁶⁰ Динић је 9. децембра 1927. стављен на расположење, а затим, крајем истог месеца, распоређен на службу у Оперативни одсек Генералштабног одељења МВИМ, што је у ствари представљало параван за руковођење наведеним центром.⁶¹

Према Динићевим наводима, рад акционог центра „није дао неке нарочите резултате“, али је као главну последицу имао „стварање једне специјалне атмосфере која је довела и убрзала убиство Протогерова и у вези са тим раздор у ВМРО“.⁶² Наиме, унутар аутономистичког крила ВМРО, које су предводили Александар Протогеров и Иван Михајлов, разлике су постојале још од убиства Тодора Александрова 1924. године. Пре свега, оне су се односиле на методе рада, што је, пак, било повезано са сменом генерација унутар ВМРО: прелазак са комитског деловања (старија генерација – Протогеров) на извођење атентата (млађа генерација – Михајлов). Тај сукоб је ескалирао јула 1928. када је по налогу Михајлова извршено убиство генерала Протогерова, што је довело до поделе фракције на *протогеровисте* и *михајловисте* и њиховог међусобног разрачунавања.⁶³ Овде се постављају питања да ли је и у коликој мери рад акционог центра допринео продубљивању постојећих разлика унутар крила аутономиста ВМРО.

Друга последица постојања акционог центра била је идејно прикупљање „елемената“ на бази зближења са Краљевином СХС. С тим у вези, његови чланови су се већ септембра 1927. издвојили из ВМРО (обединена) и образовали Југословенску федеративну организацију (Југословенску македонску федеративну организацију) која је заступала идеју да целокупна Македонија буде у саставу Југославије, што је на Видовдан 1929. и прокламовано у декларацији. Ипак, због међусобних несугласица, чла-

60 Динић је пред органима ОЗНЕ изјавио да је после састанка у Бечу продужио за Цирих, а потом Париз како би замаскирао своје бављење у аустријској престоници. *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ*, 395.

61 Исто, 388, 391; ВА, ДПП, к. 303, досије 593; *СВЛ*, бр. 50, 14. 12. 1927, 2236–2237.

62 ДАС, ЛФТД, ТД–288.

63 Опширније у: Костадин Палешутски, *Македонското ослободително движење 1924–1934*, (Софија: Академично издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 1998); Зоран Тодоровски, *Внатрешната Македонска Револуционерна Организација 1924–1934*, (Скопје: ИП „РОБЗ“, 1997); Дмитар Тасић, „Војно-политичка акција „македонствујушчич“ у Краљевини СХС/Југославији 1919–1934. године“, *Архив. Часопис Архива Југославије* 3/2002, 92–108; Мићић, „Протогеровисти ВМРО у југословенској служби“.

нови ове организације су се разишли током 1930, а „пошто се је ступило у непосредан контакт са протогеровистима, остало да се и без њих ради“.⁶⁴

Управо захваљујући постојећој сарадњи између Динића и Поповског, присталице генерала Протогерова ступиле су у југословенску службу. Услед незавидног положаја у односу на своје супарнике, протогеровисти ВМРО су затражили југословенску материјалну помоћ, што је Београд искористио. Првобитни план сарадње израдили су управо Динић и Поповски. На састанку који је децембра 1930. у Бечу Поповски одржао са вођама овог крила, у замену за одговарајућу месечну накнаду, договорена је сарадња на следећој бази: обустава деловања у Вардарској Македонији, искључиво фокусирање на борбу са михајловистима и дискредитовање илегалног македонског покрета у бугарској јавности. Како закључује историчар Срђан Мићић, резултати ове сарадње били су следећи: слабљење активности ВМРО на југословенској територији, могућност мирнијег живота локалног становништва, указивање Европи да је македонска организација своје базе имала у Бугарској, као и компромитовање бугарске владе.⁶⁵

Конспиративне активности ове врсте изискивале су огромне напоре, а на то је нарочито утицала чињеница што је Динић морао да службује ван Београда. У децембру 1928. из МВиМ је премештен за помоћника команданта 7. пешадијског пука „Краља Петра I“ у Новом Саду.⁶⁶ Према сопственим наводима, на ту дужност је премештен услед сукоба са командантом Краљеве гарде, генералом Петром Живковићем.⁶⁷ Нисмо успели да утврдимо карактер и димензије овог сукоба, али су пуковник Динић и генерал Живковић наставили са сарадњом у даљем току његове каријере.

Услед овог сукоба настојао је да издејствује промену положаја. Степен оптерећења обавештајном и трупном службом назире се из једног писма упућеног Богољубу Јевтићу, који се тада налазио на дужности министра Двора, а у коме између осталог наводи: „2) Да се моје питање скине са дневног реда без обзира на расположење или не расположење [...]. Ово је потребно из разлога што не могу поред дужности да задовољавам потребе рада са овим људима. Ја запињем, радим али која ми вајда, она-

64 мр Милош С. Жикић, „Југословенско-бугарски односи 1929–1941“, (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2023), 75–76.

65 Опширније у: Мићић, „Протогеровисти ВМРО у југословенској служби“, 70–109.

66 По завршетку Вишег курса Пешадијске официрске школе, он је са врло добрим успехом на тој дужности 1929. унапређен у чин пуковника. ВА, ДПП, к. 303, досије 593.

67 Исто; ИАБ, БИА, ф. 3, п. 1–2.

ко велико питање тражи целог човека стално дању и ноћу. Стижу свакодневно хрпе извештаја не могу да их прегледам, стижу писма, не могу да одговорим по њима. Па ја не могу ни пола сата да се одвојим од пука да бих вам телефонирао. Не знам, али као да нећете да схватите моју ситуацију“.⁶⁸ Динићевим молбама се изашло у сусрет маја 1930. када је одређен за „гарнизонара“⁶⁹ Дубровачке гарнизонске управе, да би потом, 24. октобра исте године, по сопственој молби био пензионисан и стављен у резерву.⁷⁰

На тај начин је могао у потпуности да се посвети конспиративном раду и да кроз финансирање и друге видове подршке ради на јачању пројугословенских кругова у Бугарској.⁷¹ Током овог периода деловања Динић је, на основу прикупљених сазнања од својих повереника, састављао и посебне елаборате о стању у Бугарској из чијег садржаја уочавамо да је имао и запажену улогу аналитичара.⁷²

Његов рад није био ограничен само на Бугарску, већ и на Италију и хрватску емиграцију. У којој мери су обавештајни подаци са којима је располагао били релевантни, а његове процене реалне, сведочи елаборат „Паклени планови Италије уз сарадњу југословенских издајника“, написан 1933. године. У њему је Италија означена као главни непријатељ суверенитета Краљевине Југославије који је био спреман да физички уклони главног гаранта тог суверенитета, краља Александра Карађорђевића. Како би остварила ове циљеве, италијанска страна потпомагала је и припремала хрватске емигранте „по систему македонске организације“ за извршење атентата, закључио је Динић.⁷³ Да су Динићеве процене о угрожености краљеве личности биле и више него оправдане, показало се децембра 1933. када су, приликом спречавања планираног атентата на краља у За-

68 ДАС, ЛФТД, ТД–205, лист 4.

69 Гарнизонар је стајао на челу гарнизонске управе која је по потреби постојала у већим гарнизонима као орган команде места и служила за обављање одређених дужности: чување, обезбеђивање и вођење рачуна о војно-државној имовини, чување војних лица у војним затворима, војно-полицијску службу и др. „Гарнизонар“, *Илустрована војна енциклопедија*, Прва књига, А–И, (Београд: Издавачко предузеће „Зенит“, 1939), 403.

70 ВА, ДПП, к. 303, досије 593; *СВЛ*, бр. 44, 30. 10. 1930, 2185.

71 Погледати: Мићић, „Протогеровисти ВМРО у југословенској служби“; Жикић, „Југословенско-бугарски односи 1929–1941.“.

72 Погледати елаборате у којима анализира стање у Бугарској, њеним политичким партијама и ВМРО: ДАС, ЛФТД, ТД–244.

73 ДАС, ЛФТД, ТД–251.

гребу, југословенске власти дошле у посед доказа о италијанској умешаности у његову организацију.⁷⁴

Узимајући у обзир сву озбиљност ситуације, југословенске власти су крајем 1933. донеле одлуку о предузимању додатних корака ради ефикаснијег осматрања усташке организације. За остварење тог циља, преко Танасија Динића је ангажован федералиста ВМРО Филип Атанасов, са задатком да оствари контакт с њима, будући да је био њихов некадашњи сарадник. Он је током 1934. имао неколико састанака са усташким првацима, при чему је у начелу обновљена њихова сарадња. Приликом састанка одржаног у Будимпешти августа 1934, усвојене су и контуре заједничког плана. Атанасов је о свему обавештавао Динића који је, пак, ове извештаје прослеђивао Богољубу Јевтићу. Поменути план је коначан облик требало да добије на конференцији заказаној за септембар у Будимпешти.

Нисмо успели да утврдимо шта је на њој одлучено. Једино што знамо је да је Атанасов пропутовао кроз Београд 22. септембра 1934. године.⁷⁵ После извршења атентата на краља Александра, преко Атанасова су током јануара 1935. добијани подаци о стању усташке организације и македонских терориста, као и о њиховим даљим плановима.⁷⁶ И у наредном периоду остао је у контакту са својим бугарским сарадницима,⁷⁷ а услед измењених околности у земљи, Динић је своје активности пребацио на политички ниво.

Политичар

Тешко се могло очекивати од човека који је био у акцији од изласка из академије, да ће преостали део свог живота провести мирно у пензији. Следеће поље друштвеног деловања у којем се Динић окушао, била је политика у њеном најизворнијем облику. Децембра 1934. на чело нове владе дошао је Богољуб Јевтић, човек са којим је Динић имао одличне односе и који је и сâм био један од људи блиских „Белој Руци“. Нова влада истицала је да ће се борити „за поштовање Октроисаног устава, јединствену југословенску нацију и државну целину, јединствену Југославију као

74 Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, (Zagreb: Globus, 1978), 129–131; Enes Milak, *Italija i Jugoslavija 1931–1937*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1987), 72, 83.

75 ДАС, ЛФТД, ТД–271; ДАС, ЛФТД, ТД–273; Жикић, „Југословенско–бугарски односи 1929–1941.“, 192–193.

76 ДАС, ЛФТД, ТД–276.

77 Погледати: Архив Југославије (АЈ), фонд 14, Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије, 28–74, листови 694–731.

свети аманет краља мученика.⁷⁸ Прву прилику да провери колико поверење ужива код народа, Јевтић је добио у мају 1935. на парламентарним изборима. Један од кандидата владине листе за народног посланика био је Динић. Овај пуковник у пензији, ратни ветеран, „добио је задатак“ директно од Јевтића да у пределима где је стекао војничку славу (овчеполски срез) порази своје противкандидате са листе.

Упркос притиску државног апарата на бираче, малверзацијама, погодностима изборног закона и осталим предностима које су имали на располагању кандидати са владине листе, Динић је однео тесну победу (2.426 гласова) над Томом Кленковићем из Удружене опозиције (2.373 гласа).⁷⁹ Током свог мандата настојао је да буде активан. Примао је и одговарао на молбе грађана са територије овчеполског среза Вардарске бановине.⁸⁰

Лош изборни резултат, али и неспремност да се пронађе решење за хрватско питање коштали су Јевтића положаја, а нову владу оформио је Милан Стојадиновић 1935. године. На списку посланика за које се сматрало да због другачијег курса Стојадиновићеве политике неће указати поверење и подршку новоформираној влади, нашло се и Динићево име.⁸¹ Наведене процене убрзо су се показале као исправне. Крајем 1935. у Народној скупштини образован је „Посебни југословенски клуб“ у који су ушли „најосионији и најгрлатији“ противници владе. Шеф клуба био је некадашњи четнички војвода Василије Трбић, а према речима Стојадиновића, други човек по важности у наведеном клубу био је Динић.⁸²

Инцидент у дому Народне скупштине који се одиграо 6. марта 1936, када је посланик из ове групе Дамјан Арнаутовић испалио неколико хитаца у правцу председника владе, искоришћен је од стране режима да се „ослободи најагресивнијег дела парламентарне опозиције“. Након истраге Управе града Београда, подигнута је 4. априла исте године оптужница због покушаја убиства следећих народних посланика: Дамјана

78 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, I–III, (Beograd: Nolit, 1988), I/211.

79 *Статистика избора народних посланика за Народну скупштину Краљевине Југославије извршених 5 маја 1935 године*, (Београд: Народна скупштина Краљевине Југославије, 1938), 204.

80 ИАБ, Управа града Београда, Одељење специјалне полиције (СП), IV, кутија 588.

81 Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića (1935–1937)*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985), 119–120.

82 „Јуче је у државном суду за заштиту државе отпочело суђење Дамјану Арнаутовићу и његовим саучесницима“, *Време*, 11. 7. 1936, 5; Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*, (Rijeka: „Otokar Keršovani“, 1970), 343–344.

Арнаутовића, Драгише Стојадиновића, Василија Трбића, Радивоја Нановића, Драгомира Миловановића, Јована Ненадовића, Мирка Урошевића, Српка Вукановића, Николе Кабалина, Драгољуба Ивановића, Михаила Ђуровића и Танасија Динића. Овај догађај изазвао је велико интересовање јавности. Новине су помно пратиле суђење и извештавале о најситнијим детаљима. У чланцима ове врсте као један од главних организатора атентата означен је Динић.⁸³

Током овог инцидента Динић се налазио у Чехословачкој на веома важном задатку. Влада Милана Стојадиновића јасно је мењала спољнополитички курс Краљевине Југославије и приближавала се Немачкој и Италији. Оваква тенденција није одговарала Чехословачкој и Француској које су биле спремне да помогну опозиционим круговима унутар земље како би свргли Стојадиновићеву владу. Своју шансу у овој прилици видела је и Југословенска национална странка Богољуба Јевтића. Како се радило о суптилним и тајним активностима, тешко да је било подобније особе за овај задатак од искусног обавештајца Динића. Током једног од састанака који се одигравао у Брну, пренета је информација да је извршен атентат на Стојадиновића. Начелно је договорено да француска обезбеди финансије и да Динић дође у Париз када се ситуација око атентата буде рашчистила. До реализације овог плана није дошло, јер су обавештајне службе наведених земаља процениле како ова странка нема неопходне капацитете и да је боље играти на карту Удружене опозиције.⁸⁴ Након добијања информација да је и он један од осумњичених, Динић је донео одлуку да остане у Чехословачкој.⁸⁵

Као политички емигрант уживао је заштиту чехословачке полиције, која је уједно и надзирала његове контакте. Ови извори открили су да је Динић наставио да ради против Стојадиновића. Даље је продубљивао своје контакте са француском обавештајном службом и владом Милана Хоџе.⁸⁶ На оптужбе из земље настојао је да реагује. У марту 1936.

83 Детаљније о овом догађају у: Бојан Симић, „Атентат у Народној скупштини марта 1936. године – Позадина, судски процес, последице“, *Наука и савремени универзитет 9. Нови правци истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама. Тематски зборник радова*, ур. Јасмина Шаранац Стаменковић, Љиљана Скробић, Мирјана Илић, Милена Каличанин, (Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2020), 163–174.

84 Више о наведеном у: Todor Stojkov, „Čehoslovačko-francuska aktivnost protiv M. Stojadinovića (1936–1938)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 41–66.

85 *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ*, 398.

86 ИАБ, Заповедник полиције безбедности и службе безбедности, регистар бр. 13, Ди-Доп.

послао је писмо председнику Народне скупштине у коме је, пружајући алиби за одређене инкриминишуће податке објављене у дневним новинама, настојао да оповргне своје суделовање у атентату. Како би поправио свој незавидни положај, Динић је ишао тако далеко да је тврдио да ће, уколико се његов „алиби“ покаже као лажан, извршити самоубиство.⁸⁷

Малобројни су расположиви извори који би помогли да расветлимо овај део Динићеве каријере, због чега смо приморани да се ослонимо на његово саслушање пред органима ОЗНЕ. Он наводи да га је посетио Милан Аћимовић, у то време управник града Београда, и упитао да ли би, уколико се врати у земљу, био лојалан. На ово питање Динић је одговорио потврдно и констатовао да је он и до тада био лојалан. Следећи корак било је пружање новчане помоћи Динићу у износу од 10.000 чешких круна, које је послао кнез Павле Карађорђевић. Приликом посете Стојадиновића Прагу у септембру 1937. долази до директног сусрета у југословенском дипломатском представништву. Како Динић наводи, југословенски председник владе му се извинио и за целокупан догађај оптужио Антона Коросеца. Недуго након сусрета, Динићу је преко његовог пријатеља и човека од поверења, пуковника Милана Грујичића, уручено писмо о аболитицији, чиме је стекао услове за сигуран повратак у домовину.⁸⁸

Након повратка у земљу 1938. Динић је не само „рехабилитован“, већ му је пошло за руком да се „веже“ за Стојадиновићев „брод“. Постао је члан и прикључио се посланичком клубу „Јерезе“. Од ступања Стојадиновића на власт дошло је до интензивирања и нормализације односа Краљевине Југославије са Бугарском.⁸⁹ Свестан ових тенденција у спољној политици владе, Динић је настојао да буде од користи. У својим писмима Стојадиновићу указивао је на своје заслуге у обавештајном раду према Бугарској, хвалио тренутну југословенску спољну политику и предлагао

87 ИАБ, УГБ, СП, к. 588.

88 Неопходно је истаћи да постоје оперативни подаци који Динићев повратак интерпретирају у потпуно другачијем тону. Према подацима немачке обавештајне службе, Динић је из ове позиције успео да се извуче уз помоћ Василија Поповића, југословенског посланика у Прагу и личног Стојадиновићевог пријатеља, коме је предао сву документацију поводом припреме атентата, а на основу које су атентатори осуђени. Нисмо склонили да поверујемо таквим тврдњама с обзиром да су осумњичени осуђени исте године, а Динић остао у Чехословачкој близу две године. ИАБ, БИА, ф. 3, п. 1–2; *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ*, 399.

89 Бојан Симић, *Милан Стојадиновић и Италија. Између дипломатије и пропаганде*, (Београд: Институт за новију историју Србије 2019), 19, 20, 98, 161.

решења.⁹⁰ Оваквим радом несумњиво је настојао да задобије подршку и поверење Стојадиновића, али и осталих партијских колега.

Идентичан приступ имао је и приликом деловања на плану унутрашње политике. Хвалио је рад владе, али и указивао на све већу опозицију услед недостатка слободе штампе, „неспособности и саботажи чиновника“, дугогодишњих лоших решења приликом класификације земљишта у Вардарској бановини итд.⁹¹ Био је и у кругу кандидата ЈРЗ за народног посланика на парламентарним изборима 1938. овчеполског среза.⁹² Сâм процес Динићеве кандидатуре био је отежан. Када је стигао на терен, уочио је да му расположење локалних власти није наклоњено, јер је постојао други кандидат. Сточар Михајло Костић био је Динићев противкандидат кога су подржавали срески начелник и други носиоци власти у овчеполском срезу. Ово није обесхрабрило Динића који је у свом маниру одмах писао Милану Стојадиновићу. Изложио му је своје проблеме и захтевао смену локалних власти. Овакав приступ није дао резултате, јер је први човек „Јерезе“ своје поверење ипак указао Костићу.⁹³ Када је 1938. разматрана смена бана Вардарске бановине Марка Новаковића, као један од кандидата помињао се Динић.⁹⁴ Несумњиво је да ове епизоде сведоче како Динић није успео да се наметне Стојадиновићу и да је, упркос свим иницијативама, остао на маргини. Можемо само да претпоставимо да је Стојадиновић као искусни политичар и дипломата имао резерве према Динићу и да није желео да му пружи значајнији положај и поверење.

Динић није имао много за чиме да жали. Убрзо је пала влада, а сâм Милан Стојадиновић је интерниран. Фрагментарни су примарни извори који би нам помогли да детаљније реконструирамо Динићево деловање од 1939. до 1941. Из расположиве грађе може се закључити да је он потпуно очекивано, као човек од акције и неко ко је већ навикао да буде део, или близак са управљачким структурама, своје знање и богато искуство нудио и даље. Било му је јасно да је након пада Стојадиновића најјача фигура на југословенској политичкој шаховској табли био кнез Павле Карађорђевић. Пуковник Динић је писао елаборате и слао их кнезу Павлу. У једном од сачуваних, пружио је детаљне податке о бугарској Војној лиги и њеном утицају на прилике у Бугарској. Поред анализе, Динић

90 АЈ, фонд 37, Милан Стојадиновић, 54–348.

91 Исто.

92 ИАБ, БИА, ф. 3, п. 1–2.

93 ИАБ, УГБ, СП, к. 588.

94 Јовановић, *Вардарска бановина 1929–1941*, 154.

је, у свом маниру предлагао и конкретне потезе. Сугерисао је да се Војна лига стави под југословенску контролу „ако ни из кога другог разлога, оно бар да не буде без контролно оруђе Коминтерне и њених паклених замисли на Балкану“.⁹⁵

У овом периоду, Динић је ступио у контакт и са резидентима немачке обавештајне службе у Краљевини Југославији, мада остаје нејасан карактер ових контаката. Пред послератним властима Динић није навео да је Карла Крауса упознао пред Априлски рат и да је то био само један неформални разговор који је иницирао заједнички познаник.⁹⁶ Неопходно је нагласити да постоје јаке индиције да је Динић у овом периоду заврбован од стране немачке обавештајне службе или да је одржавао одређени ниво сарадње.⁹⁷ Оно што је несумњиво је, да је у овом периоду био про-немачки оријентисан због чега је пружио подршку режиму поводом потписивања Тројног пакта 25. марта 1941. Поред подршке, упозоравао је да ће таква одлука узбуркати духове под утицајем Коминтерне и да је неопходно извршити заштитне мере како би се обезбедила сигурност кнеза Павла Карађорђевића.⁹⁸ Овакве оцене показале се као делимично тачне. У пучу од 27. марта смењени су влада и кнез Павле, а након краткотрајног Априлског рата и окупације Југославије створена је клима у којој ће Динић добити прилику да одигра значајнију друштвену улогу.

Резиме

Током своје ратне епопеје Динић је показао храброст и јаку жељу за истицањем. Ове карактерне особине пратиће га и кроз даљи ток каријере. Као главни обавештајац према Бугарској показао је иницијативу, али и смелост да се успротиви вишим инстанцама. Оваквог рецепта држао се и током краткотрајног деловања у Албанији. Објављивање чланка у *Политици* под псеудонимом показује колико далеко је био спреман да иде како би истерао своју ствар. Вероватно чланство у „Белој Руци“ и познанство са Богољубом Јевтићем пружили су му прилику да напредује, што је у великој мери искористио, поставши лични обавештајац краља Александра Карађорђевића. Своје политичке и друштвене везе користио је и ради отпочињања политичке каријере. Моћ мимикрије коју је стекао

95 АЈ, фонд 797, кнез Павле Карађорђевић, ролна 15, снимци 11–19.

96 *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ*, 413.

97 Више о наведеном у: Ristanović, „Nemački čovek“, 364–365.

98 ИАБ, БИА, ф. 3, п. 1–2.

као обавештајац користио је и у том периоду како би пребродио различите изазове, мењао стране, а све у циљу останка под окриљем режима. Упркос свим настојањима, као политичар није успевао да оствари значајнији положај, што је морало да проузрокује фрустрацију код човека који је навикао на успехе. Можда ће управо ова фрустрација бити одлучујући мотивациони фактор да током Другог светског рата настоји да одигра што истакнутију улогу у колаборационистичком апарату.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije: Fond 14, Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije; Fond 37, Milan Stojadinović; Fond 797, knez Pavle Karađorđević
- Državni arhiv Srbije. Lični fond Tanasija Dinića
- Istorijski arhiv Beograda: Fond Bezbednosno informativne agencije; Fond Uprava grada Beograda Odeljenje specijalne policije; Fond Zapovednik policije bezbednosti i službe bezbednosti
- Vojni arhiv. Dosijea personalnih podataka oficira, podoficira i vojnih činovnika Kraljevine Jugoslavije

- *Kolaboracionisti pred sudom OZNE. Saslušanja Milana Nedića, Dragomira Jovanovića, Tanasija Dinića i Koste Mušickog pred organima OZNE*, priredili Srđan Cvětковић, Rade Ristanović, Nebojša Stambolija. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Društvo istoričara Srbije, 2018. (Cyrillic)
- *Spomenica sedamdesetpetogodišnjice Vojne akademije 1850–1925*. Beograd: Ministarstvo vojske i mornarice, 1925. (Cyrillic).
- *Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije izvršenih 5 maja 1935 godine*. Beograd: Narodna skupština Kraljevine Jugoslavije. (Cyrillic)

- *Politika* (Cyrillic)
- *Službeni vojni list* (Cyrillic)
- *Vreme* (Cyrillic)

- Avramovski, Živko. „Akcija jugoslovenske vlade protiv Zoguovog režima u Albaniji preko Cena bega Kryeziu (1926–1927)“. *Albanološka istraživanja* 2/1965, 225–242.
- Avramovski, Živko. „O stavu jugoslovenske vlade prema devetojunskom prevratu u Bugarskoj 1923. godine“. *Istorija XX veka. Zbornik radova* 9/1968, 133–186.
- Avramovski Živko, „Albanija između Jugoslavije i Italije 1918–1924. godine. *Vojnoistorijski glasnik* 3/1984, 153–183.

- Bjelajac, Mile. *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921*. Beograd: Narodna knjiga, 1988.
- Bjelajac, Mile. *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994.
- Denda, Dalibor. „Vojna obaveštajna služba u Kraljevini SHS/Jugoslaviji 1918–1941.“. *Vojnoistorijski glasnik* 2/2010, 20–39. (Cyrillic)
- Dinčić, Aleksandar, „Kraći istorijat učešća 16. pešadijskog puka „Car Nikola II“ u Prvom svetskom ratu (1914–1918)“. *Vojnoistorijski glasnik. Posebno izdanje Prvi svetski rat–100 godina kasnije* 2019, 142–180. (Cyrillic)
- „Garnizonar“. *Ilustrovana vojna enciklopedija*. Prva knjiga. A–I. Beograd: Izdavačko preduzeće „Zenit“, 1939. (Cyrillic)
- Gligorijević, Branislav. *Kralj Aleksandar Karađorđević. U evropskoj politici*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010. (Cyrillic)
- Grupa autora. *Znamenite bitke i bojevi srpske i crnogorske vojske: Od Careva laza do Dobropoljske bitke*. I–VII. Novi Sad, Beograd: Pravoslavna reč, Vojnoizdavački zavod, 1998. (Cyrillic)
- Jovanović Vladan. *Vardarska banovina 1929–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011. (Cyrillic)
- Gutić, Mirko. „Oružani sukobi na srpsko-albanskoj granici u jesen 1913. godine“. *Vojnoistorijski glasnik* 1/1985, 225–276.
- Krizman, Bogdan. *Ante Pavelić i ustaše*. Zagreb: Globus, 1978.
- Mičić, Srđan, „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i planiranje državnog udara u Bugarskoj 1923–1925. godine“. *Vojnoistorijski glasnik* 1/2014, 203–232. (Cyrillic)
- Mičić, Srđan. „Protogerovisti VMRO u jugoslovenskoj službi 1930–1935. godine“. *Vojnoistorijski glasnik* 2/2018, 70–109. (Cyrillic)
- Milak, Enes. *Italija i Jugoslavija 1931–1937*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1987.
- Milenković, Toma. *Politička emigracija iz Bugarske u Jugoslaviji 1923–1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2018. (Cyrillic)
- Milosavljević, Svetislav T. „Organizacija ratne vojno-železničke službe“. *Ratnik* 7/1923, 11–12. (Cyrillic)
- Mišić, Saša. *Albanija – prijatelj i protivnik. Jugoslovenska politika prema Albaniji 1924–1927*. Beograd: Službeni glasnik, 2009. (Cyrillic)
- Pavlović, Kosta St., *Dnevnik 1930–1932*, priredili Srđan Mičić i Nataša Milićević. Beograd: Istorijski arhiv Beograda, Institut za noviju istoriju Srbije, 2020. (Cyrillic)
- Palešutski, Kostadin. *Makedonskoto osvoboditelno dvizhenie 1924–1934*. Sofija: Akademično izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, 1998. (Cyrillic)
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*. I–III. Beograd: Nolit, 1988.

- Radić, Radmila. *Vojislav Janjić (1890–1944). Sveštenik i političar. Pogled kroz analitički prozor*. Beograd: Institut sa noviju istoriju Srbije, 2018. (Cyrillic)
- Ristanović, Rade. „Nemački čovek: Uloga pukovnika Tanasija Dinića tokom Drugog svetskog rata“. *Istorija 20. veka* 2/2022, 361–382.
- Ristić, Ivan. „Bugarska politička emigracija u Kraljevini SHS“. *Istorija 20. veka* 2/2012, 41–61.
- Ristić, mr Ivan T. „Bugarska u politici Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918–1929)“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju, 2017. (Cyrilic)
- Ristić, Ivan. „Rad vojne obaveštajne službe Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca prema Bugarskoj (s posebnim osvrtom na obaveštajnu delatnost Tanasija Dinića)“. *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije* 1–2/2019, 129–151. (Cyrillic)
- Simić, Bojan. „Atentat u Narodnoj skupštini marta 1936. godine – Pozadina, sudski proces, posledice“. *Nauka i savremeni univerzitet 9. Novi pravci istraživanja u društvenim i humanističkim naukama. Tematski zbornik radova*, ur. Jasmina Šaranac Stamenković, Ljiljana Skrobić, Mirjana Ilić, Milena Kaličanin, 163–174. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 2020. (Cyrillic)
- Simić, Bojan. *Milan Stojadinović i Italija. Između diplomatije i propagande*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije 2019. (Cyrillic)
- Stojadinović, Milan M. *Ni rat ni pakt. Jugoslavija između dva rata*. Rijeka: „Otokar Keršovani“, 1970.
- Stojkov, Todor. *Vlada Milana Stojadinovića (1935–1937)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985.
- Stojkov Todor, „Čehoslovačko-francuska aktivnost protiv M. Stojadinovića (1936–1938)“. *Časopis za savremenu povjest*, 41–66.
- Tasić, Dmitar. „Vojno-politička akcija „makedonstvujuših“ u Kraljevini SHS/Jugoslaviji“ 1919–1934“. *Arhiv. Časopis Arhiva Jugoslavije* 3/2002, 92–108. (Cyrillic)
- Tasić, Dmitar. *Rat posle rata. Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na Kosovu i Metohiji i u Makedoniji 1918–1920*. Beograd: Službeni glasnik, 2012. (Cyrillic)
- Todorov, Kiril. *Razuznavanijata na Kralska Jugoslavia srešču Blgariya i VMRO (1920–1941 g.)*. Blagoevgrad: RIK „Irin-Pirin“ 2021. (Cyrillic)
- Todorovski, Zoran. *Vnatrešnata Makedonska Revolucionerna Organizacija 1924–1934*. Skopje: IP „ROBZ“, 1997. (Cyrillic)
- Todorović, Desanka. „Jugoslovensko-bugarski odnosi u drugoj polovini 1923 (Kriza u septembru)“. *Jugoslovensko-bugarski odnosi u XX veku. Zbornik radova I*, ur. Živko Avramovski, 179–197. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 1980.
- Žikić, mr Miloš S. „Jugoslovensko-bugarski odnosi 1929–1941.“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju, 2023. (Cyrillic)

Summary

Rade Ristanović
Miloš Žikić

WARRIOR, INTELLIGENCE OFFICER, POLITICIAN: CONTRIBUTIONS TO THE BIOGRAPHY OF COLONEL TANASIJE DINIĆ UNTIL 1941

Abstract: Colonel Tanasije Dinić's personality and contributions are principally associated with the era of the Second World War, during which he held a prominent role as a collaborator and served as one of Milan Nedić's ministers. This article seeks to undertake a historiographical reconstruction of Colonel Dinić's activities within the borders of the Kingdom of Yugoslavia leading up to the onset of the Second World War. The authors underscore three distinctive phases in Colonel Dinić's life. The initial section of the study meticulously examines his wartime experiences, commencing from his enrollment in the Military Academy's Lower School and extending to the early years subsequent to the establishment of the SHS Kingdom. The subsequent section of the article delves into Colonel Dinić's significant contributions to the establishment, expansion, and management of an intelligence network with a specific focus on Albania and Bulgaria. The third section of the article extensively addresses Colonel Tanasije Dinić's tenure as a member of the Yugoslav Radical Community (JRZ) and the National Assembly. The scholarly foundation of this section rests upon pertinent literature and archival sources, which have been systematically employed to craft the narrative presented in the paper.

Keywords: Tanasije Dinić, Kingdom of Yugoslavia, Bulgaria, Albania, intelligence service, JRZ, King Aleksandar Karađorđević, Milan Stojadinović

Colonel Tanasije Dinić exhibited bravery and a resolute desire to distinguish himself in the context of his wartime experiences, qualities that persisted throughout the entirety of his career. Assuming the role of the principal Yugoslav intelligence operative in Bulgaria, he not only demonstrated initiative but also displayed the audacity to challenge superior authority. This assertive approach persisted during his brief assignment in Albania. The extent of his commitment to advancing his objectives is underscored by his arti-

cles published in *Politika* under pseudonyms. His affiliation with „Bela Ruka“ (White Hand) and friendship with Bogoljub Jevtić likely facilitated his progression, a strategic advantage he effectively utilized to become King Aleksandar Karađorđević’s personal intelligence officer. Initiating his political trajectory, he strategically leveraged his social and political connections to navigate and propel his career forward. Throughout his political career, he adeptly utilized the mimicry skills honed during his service as an intelligence officer to navigate obstacles and strategically shift allegiances, all in an endeavor to maintain his affiliation with or seek protection from the government. For an individual accustomed to modest accomplishments, the inability to secure a prominent position in politics, despite earnest endeavors, likely proved a source of considerable frustration. It is conceivable that this discontent may serve as a catalyst, compelling him to intensify his involvement in the collaborationist machinery of the Second World War.